

La relació entre la literatura russa i la catalana

per Xènia Dyakonova

Una manera possible de veure la relació entre la literatura russa i la catalana seria analitzar-la a través de les figures dels traductors. Precisament ells, els noms dels quals tan sovint s'obliden, i a vegades ni tan sols consten en els catàlegs de les biblioteques i les llibreries, són els veritables «culpables» i protagonistes d'un intercanvi cultural que es va iniciar en els últims vint anys del segle XIX.

Com sabem gràcies a les investigacions de Ramon Pinyol i Torrents i Helena Vidal, el principi d'aquesta amistat russo-catalana va ser d'allò més prometedora: l'any 1884 un dels escriptors catalans més notables de l'època, Narcís Oller, va fer la primera traducció d'una novel·la russa vuitcentista, *Memòries d'un nihilista*, d'Isaac Pavlovski, amic personal d'Oller. El fet que el primer traductor del rus al català fos un escriptor de categoria, per una banda, determina l'alta qualitat literària de la seva feina; per l'altra, també marca el camí que la literatura russa, a mesura que progressés l'interès mutu entre les dues cultures, s'aniria obrint entre els lectors catalans. Tanmateix, fins a ben entrat el segle XX, la visió que es podia tenir a Catalunya dels grans escriptors russos només podia ser parcial i corria el risc de ser errònia. Aquesta mancança es deu al fenomen de les traduccions indirectes, ben comú fins als anys vint o trenta. Ja que Rússia sempre ha tendit a ser un país més aviat tancat i a mantenir un aire de misteri al voltant de la seva cultura, la llengua russa va trigar molt a posar-se «de moda» a l'Occident i en aquell moment pocs tenien l'oportunitat de conèixer-la a fons.

Les novel·les i els contes de Liev Tolstoi, Fiódor Dostoievski, Nikolai Gógol, Anton Txèkhov i Nikolai Turguèniev, per citar-ne només uns quants, es traslladaven al català o a l'espanyol per uns traductors que no coneixien la llengua d'origen i feien servir les traduccions franceses, alemanyes, italianes, etc., de les obres. Això feia que el resultat moltes vegades no fos gens satisfactori i s'allunyés massa dels originals. Aquesta situació només es va normalitzar amb l'aparició d'un traductor de la talla d'Andreu Nin, expert en la llengua russa i dotat d'una gran sensibilitat literària. Nin va traduir algunes de les obres cabdals de l'època realista, com ara *Infància*, *Adolescència*, *Juventut* i *Anna Karènia* de Tolstoi, *Crim i càstig* de Dostoievski i alguns contes de Txèkhov, així com dues novel·les d'autors més moderns: *Prou compassió!* de Mikhaïl Zòixenko i *El Volga desemboca al mar Caspi* de Borís Pilniak, amb la qual cosa va donar a conèixer aquests escriptors importantíssims a Catalunya. A més, segons el professor i estudiós Ferran Gadea, Nin es va dedicar a la divulgació dels clàssics russos i, entre altres coses, va fer que la literatura russa es convertís en un objecte d'atenció constant i en una gran influència per a Mercè Rodoreda, amb qui el traductor va mantenir una estreta relació personal. Malgrat el talent de Nin, el seu català, viu i fresc a l'època,

per a un lector d'avui resulta antiquat en alguns aspectes i potser ja no es pot gaudir de la mateixa manera. Tanmateix, la seva manera de traduir sí que dóna una idea de l'esperit general de cada obra, i per això representa una contribució molt valuosa tant a la literatura russa com a la catalana.

Entre els pioners de la traducció, que alhora eren escriptors de gran envergadura, s'ha de destacar també el paper de Joan Oliver (tot i que traduïa del francès), que va versionar les obres teatrals de Txèkhov, com ara *Les tres germanes*, *La gavina* i *L'hort dels cirerers*, amb el mateix bon gust, precisió i elegància que caracteritzen el seu estil en les obres originals. Tampoc no es pot passar per alt la immensa feina realitzada per Josep Maria Güell, gràcies al qual el lector català va poder conèixer dos volums de contes de Txèkhov, així com novel·les imprescindibles i monumentals com *L'idiota* de Dostoievski i *Les ànimes mortes* de Gógol. El nivell literari d'aquesta darrera traducció era tan alt que va impulsar a Baltasar Porcel a confessar, en una conferència a l'Espai Mallorca de Barcelona l'any 2007, que el seu ideal de novel·la era precisament aquesta obra gogoliana; s'ha de tenir en compte que transmetre el llenguatge de Gógol, tan ric en dialectalismes, neologismes i altres dificultats lèxiques, és tot un repte, que Güell va superar amb una habilitat envejable.

Pel que fa al que és considerat unànimement el màxim autor rus, Alexander Puixkin, tenim la sort de comptar amb uns traductors excel·lents de la seva obra, coneixedors profunds de la llengua russa: Helena Vidal, que n'ha traduït *Mozart i Salieri*, *El genet de bronze* i alguns poemes lírics, i Jaume Creus, traductor del teatre complet de Puixkin i de l'antologia poètica *Mentre visqui un sol poeta*. La fidelitat al text original, l'atenció al detall i un gran domini de la prosòdia catalana són algunes de les característiques del treball fet per Vidal i Creus, mai prou agraït. El mateix es podria dir de Monika Zgustova i Maria-Mercè Marçal, que en les seves *Versions d'Akhmàtova i Tsvetàieva*, autèntiques i inspirades, van aconseguir que el lector català no només es familiaritzés amb l'obra de les dues grans veus femenines de la poesia russa, Anna Akhmàtova i Marina Tsvetàieva, sinó que també hi sentís una veritable connexió. En el camp de la poesia, les altres grans aportacions són: *Poesia russa contemporània*, a cura de Ricard San Vicente, editada l'any 1991, i *Antologia de poesia russa*, a cura de Gerard Adrover Thomàs, amb traduccions de Guillem Nadal, de l'any 2006. Nadal, tot i que sovint comet errors de comprensió, i en les seves versions fa servir dialectalismes mallorquins, no deixa de ser un dels traductors més enginyosos i brillants d'Alexander Blok, Vladímir Maiakovski, Borís Pasternak i altres, i tal com està feta l'antologia, dóna una visió panoràmica ben àmplia i variada de la poesia russa que va des de Puixkin fins a Ievtuxenko.

Evidentment, la llista dels traductors que han ajudat i continuen ajudant a la difusió de la literatura russa a Catalunya és molt més llarga que això: hi entrarien també Carles Capdevila, amb la seva traducció de *Guerra i pau* de Tolstoi, Manuel de Seabra i Josep Maria de Sagarra, tots dos traductors de Bulgàkov, i molts més que no citem per falta d'espai. Entre els traductors més recents caldria destacar, especialment, Nina Avrova i Joan Casas, responsables d'unes versions esplèndides, pulcres i acurades del teatre complet de Txèkhov i de les peces teatrals de Blok, i a Miquel Cabal, que va traduir, entre altres coses, *Apunts del subsòl* de Dostoievski i *Una petita antologia* de Daniïl Kharms, donant a conèixer, així, un dels escriptors més originals (i marginals alhora) de les avantguardes russes, que fins al 2007, l'any de la publicació de l'antologia, no s'havia traduït mai al català. Tot això demostra que la relació entre les dues literatures és més sòlida que mai, cosa que enriqueix, en igual mesura, els russos i els catalans.